

BEHRAM GUR DÖNEMİNDE SASANİLER VE AKHUNLAR ARASINDAKİ KUŞMİHAN MUHAREBESİ*

Ali Hüseyin TOĞAY**

Öz: MS. 5. yüzyılda; İran, Mezopotamya ve Kafkas bölgesinde etkin olan Sasani Devleti, dönemin bir diğer güçlü devleti sayılan Akhunların saldırılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu saldırıları bertaraf etmeyi başaran Behram Gur'un siyasi serüveni parlak bir döneme girmiştir. Bu bağlamda çoğu Arap ve Fars kaynağı, Akhunlara karşı zafer kazanan Behram'ın bu siyasi başarısını efsanevi şekilde kaleme almışlardır. Behram'ın ilgili kaynaklara abartılı şekilde konu olmasının sebebi, onun çok az bir askeri kuvvetle Akhunların büyük ordusuna karşı kazandığı zaferle yakından alâkalıdır. Sasani şahının, Akhunlara karşı galibiyet kazandığı aşikârdır. Ancak onun bu zaferinin Arap - Fars kaynakları veya bu kaynakları referans alan günümüz araştırmacıların belirttiği gibi devasa bir orduya karşı gerçekleştiği bilgisi, gerçeği yansıtmamaktadır. Bu çalışma, Sasani ve Akhun ordularının büyüklüğü hakkındaki tartışmalar dışında bu muharebenin nerede, ne zaman ve ne tür gerekçelerden vuku bulduğu sorularına da cevaplar aramaktadır. Bunun yanında Behram Gur'un, Akhunlara karşı başarılı olmasının nedenlerinin yanı sıra muharebe sonuçlarının iki devlet açısından ne gibi önem taşıdığı konusu hakkında da bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sasaniler, Akhunlar, Behram Gur, Türk Kağanı, Kuşmihan Muharebesi.

Battle of Kuşmēhan Between Sassanids and White Huns in the Period of Bahram Gur

Abstract: In the 5th century AD, The Sassanid Empire, active in Iran, Mesopotamia and the Caucasus, faced the attacks of the White Huns, another powerful state. Bahram Gur's political career, who managed to eliminate these attacks, entered thus, a glorious period. Most of the Arab and Persian sources have recorded in a legendary manner his political success after the victory on the the White Huns. His victory against the great army of the White Huns, with a very small military force, undoubtedly lies behind the exaggeration of the relevant sources. However, although contentemporary Arab-Persian sources and modern works emphasis on the asymmetry between the two armies' size, this study addresses the information and seeks answers on the reasons behind the battle, its location and dating. Finally, the paper elaborates on the reasons of Bahram Gur's success towards the Huns and the impact of the battle on both states.

Keywords: Sassanids, White Huns, Bahram Gur, Turkish Khagan, Battle of Kuşmēhan.

---

* Makale Türü: Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 05.01.2023 - 24.08.2023

** Dr., E-posta: alihuseyintogay25@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7504-8912.

Giriş

Sasani ve Akhun münasebetlerinin ilk olarak ne zaman başladığı konusunda araştırmacılar arasında fikir birliği bulunmamaktadır. Örneğin, antik İran tarihi alanında dikkate değer çalışmaları olan Mikhail M. Diakonoff, bu münasebetlerin ilk olarak Sasani Şahı Behram Gur¹ zamanında başladığını yazmaktadır (Diakonoff, 1394/2015, s. 397). Bu konuda görüş bildiren ve daha çok Sasani sikkeleri hakkında yazdığı eserle gündeme oturan Vladimir Lukonin de Diakonoff ile aynı fikirdedir (Lukonin, 1350/1971, s. 245). Aslında Diakonoff ve Lukonin'den önce bu konuyu dile getiren ilk tarihçi, Joseph de Guignes'di (Guignes, 1923, s. 200). Bu tartışmaya dâhil olan Roman Ghrisman, bu ilişkileri Behram Gur'un selefi I. Yezdigirt (M.S. 399-420) döneminden itibaren başlatmaktadır (Ghrisman, 1395/2016, s. 388). Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus ise Kionit ve Akhun topluluklarını bir sayarak² iki devlet arasındaki irtibatı, daha da geriye yani II. Şapur dönemine (MS. 309-79) kadar götürmektedir (Marcellinus, 1935, ss. 18, 6). Bazı araştırmacılar da Ammianus Marcellinus'u referans alarak II. Şapur'un 359 yılında Kionit Kralı Grumbates'in yardımıyla Suriye'ye saldırdığını ve Grumbates'in yaklaşık yetmiş üç gün süren Amed kuşatması sırasında da Sasaniler ile hareket ettiğini belirtmişlerdir (Daryae, 1392/2013, s. 58).

Behram Gur dönemine gelindiğinde, Akhunların güçlü bir siyasi teşekküle sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bunun en önemli göstergesi de onların 425 senesinde Kuşan³ topraklarını ilhak etmeleri ardından Baktria bölgesi üzerine egemen olduktan sonra da Sasanilerin doğu sınırlarına etkin saldırılar düzenlemeleriydi (Togan, 1981, s. 42; Potts, 2018, s. 290; Saleh ve Safarzaie, 2010, s. 91). Akhunların bu genişleme politikasını yakından takip eden Behram Gur, onları durdurmak için harekete geçmiştir. Bu açıdan kaleme alınan çalışma, Behram Gur ve Akhunlar arasındaki çatışmaların nasıl başladığının yanı sıra Behram Gur'un Akhun saldırılarına karşı nasıl stratejik adımlar attığı konusunu aydınlatmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, bu saldırılarının Sasani ülkesine nasıl yansıdığı meselesine de işaret etmektedir. Bahsedilen bu konular, daha çok Arap ve Fars kaynakları tarafından işlenmiştir. Konuyla ilgili takip edilmesi

¹ Sasani şahları içerisinde V. Behram olarak bilinmektedir. “Gur” lakabı ile anılmasının nedeni, onun eğlence ve ava düşkün olması ile alakalıydı. Rivayete göre Behram Gur, halkının da iyi şekilde eğlenmesi ve mutlu olması için Hindistan kralına mektup yazarak ondan Sasani ülkesine “kusanlar” yani sanatçılar göndermesini istemiştir. Hindistan kralı da Behram'a birçok müzisyen göndermiştir. Sasani ülkesine gelen bu müzisyenler, halkı coşkuyla eğlendirmişlerdir (Mücmelü't-Tevârih ve'l-kısas, 1318/1939, s. 99).

² Bu konuda farklı görüşler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Akbulut, 2002, ss. 831-844; Tezcan, 2006, ss. 3-44).

³ Geniş bilgi için bk. (Tezcan, 2002, ss. 789-814).

gereken kaynakların başında; Dîneverî'nin *Ahbâr'üt-Tivâl*'i, Bel'amî'nin *Tarih-i Bel'amî'si*, Firdevsî'nin *Şehname'si* Seâlibî'nin *Ğureru Ahbâr'i Mülûki'l-Furs ve Şiyerihim'i*, Avfi'nin, *Cevâmiu'l-Hikâyât*'ı ve İbn Miskeveyh'in *Tecaribü'l-Ümem*'i çalışmaları yer almaktadır.

Türkçe literatürde şu ana kadar doğrudan Behram Gur ve Akhun muharebesini ele alan bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu çalışma, kadim kaynaklarda belirtilen iki devlet arasındaki muharebelerin gerekçelerini irdeledikten sonra asıl gerekçenin ne olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında muharebenin nerede ve ne zaman olduğu tartışmalarına da açıklık getirmeyi hedeflemektedir. Son olarak, Behram Gur'un Akhun saldırılarını tam olarak bertaraf edip edemediği meselesine de işaret etmektedir.

Bu makalede ilk olarak, Sasani ve Akhun muharebesinin iyi anlaşılması için muharebe öncesi İran'ın genel durumuna kısaca değinilecektir. Akabinde Behram Gur ve Akhunlar arasındaki savaşın nerede ve ne zaman olduğu konusundaki farklı düşünceler ile Akhun ve Sasani ordusunun büyüklüğü ve küçüklüğü hususundaki sayısal çelişkiler tartışılacaktır. Devamında Behram Gur'un Akhunlar üzerine seferi üzerinde durulacaktır. Sonuç bölümünde ise Behram Gur'un Akhun muharebesinden sonra elde ettiği kazanımlarının yanı sıra Sasaniler karşısında ağır hezimete uğrayan Akhunların mevcudiyetlerini idame edip ettiremediklerinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. Behram Gur Döneminde İran

Behram Gur'un tam olarak hangi yıllarda saltanat sürdüğü konusunda tartışmalı bilgiler mevcuttur. Örneğin, yazarı bilinmeyen *Mücmel üt-Tevârih ve'l-Kısas* adlı eserde, Behram Gur'un on dokuz yıl birkaç ay, bir diğer rivayete göre 23 yıl, başka rivayete göre ise altmış yıl saltanat sürdüğü yazılıdır (*Mücmel üt-Tevârih ve'l-Kısas*, 1318/1939, s. 99). Ermeni yazar Moses Khorenetsi de onun yirmi bir yıl iktidarda kaldığını yazar (Moses Khorenatsi, 1370/1992, s. 282). Modern araştırmacılar, kadim kaynaklardan farklı olarak Behram Gur'un hâkimiyet yılını açık şekilde aktarmışlardır. Örneğin; Josef Markward'ın, 421 ve 439 (Markward, 1371/1992, s. 111), Dignas ve Winter ise 420-439 yıllarını belirtmelerine rağmen (Dignas ve Winter, 2007, s. 135) modern araştırmacıların çoğu, Behram Gur'un 420-438 seneleri arasında iktidarda kaldığı konusunda hemfikirdir (Potts, 2018, s. 290; Klîma, 2016, ss. 514-522; Khodadad, 2017, s. 110).

Babası, 399-420 yılları arasında hüküm süren I. Yezdigirt'ti (Theophanes Confessor, 1997, s. 133). Annesi ise Yahudi soyundan gelen Sōşanduxt adındaki bir kadındı (Klîma, 2016, ss. 514-522). Behram, henüz genç yaşında iken babası

tarafından Sasanilerin kontrolünde olan Hire⁴ emiri Münzir bin Nu'mân'ın⁵ yanına gönderildi. Genç yaşına geldiğinde, Arap emiri Nu'mân'ın desteği ile Sasani ülkesine gelip tahta çıkmayı başardı. Behram'ın nasıl Sasani şahı olduğu ile alakalı bazı efsaneler anlatılmaktadır. Bir rivayete göre Behrâm, şah olmadan önce şahlık tacı iki aslanın arasına konulmuş ve kim ki o tacı alırsa şah olacak diye bir dedikodu yayılmıştır. Behrâm haricinde hiç kimse şahlık tacını aslanların arasından almaya cesaret edememiştir. Behrâm, eline aldığı bir gürz ile iki aslanı öldürüp tacı almayı başararak Sasani tacını başına takmıştır (Zerrinkûb ve Ruzbeh, 2019, s. 85).

Behram Gur döneminde bazı mühim siyasi olaylar meydana geldi. Bu olaylardan biri, Bizans ve Sasani çatışmasıydı. İki devleti karşı karşıya getiren sebep ise Sasani ülkesinde yaşayan bir grup Hristiyan halkın Zerdüş Sasani yönetiminin baskılarından ötürü Bizans'a sığınmak zorunda kalmalarıydı (Rawlinson, 1976, s. 284). Bu haberi duyan Behram, Bizans İmparatoru'na gönderdiği mektupta kendisine sığınan Hristiyan grubu tekrar Sasani ülkesine göndermesini istedi. Tabii Behram'ın bu konu üzerinde yoğunlaşmasının nedeni, firari Hristiyan grupların Sasani ülkesinde altın madenlerinde çalışmalarıydı (Rawlinson, 1976, s. 284; Perviz, 1382/2003, s. 212). Ancak Bizans İmparatoru II. Theodosius, Sasani şahının bu isteğine sıcak bakmayarak Sasaniler ile mücadele etmeye karar verdi. Yaşanan bu gelişmelerden sonra Behram, ilk hamleyi yaparak Bizans üzerine sefere çıktı fakat şiddetli yağmurlar yüzünden bu seferini durdurmak zorunda kaldı. Bu durumdan faydalanan Bizans komutanı Ardaburius, Sasaniler üzerine saldırdı. Kendisi, Arzanene bölgesinde Sasani komutanı Narseh ile yaptığı savaşta başarı kazandı (421) (Meşkûr, 1365/1986, s. 543). Narseh, bu yenilgiden sonra Nusaybin'de de yer alan bir kaleye sığınmak zorun kaldı. Bu durumdan haberdar olan Behram, yanına aldığı Arap askerler ve filler ile Narseh'e yardıma gitti (Perviz, 1382/2003, s. 213). Ancak kısa süre sonra iki devlet de yabancı kavimlerin saldırılarına maruz kalmalarından dolayı 422 yılında aralarında sulh yapmak zorunda kaldılar (Mikani, 1393/2014, s. 163). Bu barış anlaşmasına göre Behram Gur, kendi ülkesinde yaşayan Hristiyan gruplara karşı baskı yapmayacak buna karşılık Bizans da egemenliği altındaki Zerdüş

⁴ Bugün Irak'ın Necef iline bağlı bir kaza merkezi olup Kûfe'nin 5 km. güneyinde ve Kûfe ile Havernak arasında bulunan Kinîdre höyüğünün güneydoğusunda, Fırat nehri kenarında yer alan geniş bir ovada kurulmuştur. Detaylı bilgi için bk. (Dâkûkî, 1998, ss. 122-124).

⁵ Lahmi Krallığı'nın yedinci hükümdarı olarak bilinen Nu'mân, miladi 418 ve 461 yıllarında saltanat sürmüştür. Lahmilerin soyları, Kahtâniler'in Kehlân koluna mensup Lahm b. Adî b. Hâris b. Mürre'ye dayanır. Me'rib Seddi'nin yıkılmasından sonra Cüzâm, Âmile ve Tenûh kabileleriyle birlikte Yemen'den göç ederek III. yüzyılın başlarında Irak'a yerleşmişlerdir (Kapar, 2003, ss. 54-55).

grupların dini vecibelerine engel olmayacak, kararı alındı (Şehbazi, 1389/2010, s. 444).

2. Sasani ve Akhun Muharebesinin Nedenleri

Bir önceki bölümde, Behram Gur'un Bizans ile yaptığı muharebe sırasında bazı araştırmacıların da ifade ettiği gibi Sasanilerin yabancı kavimlerin saldırılarına maruz kaldığına işaret edildi. Bu yabancı kavimlerden kasıt, Orta Asya bölgesinde gün geçtikçe büyük bir siyasi güce dönüşen Akhun Türk devletinden başkası değildi. Bu zamanda Sasani devletini tehdit eden Akhun Kralı'nın kim olduğu konusunda elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Dîneverî, bu kralı "Türk Padişah" olarak tanıtırken (Dîneverî, 1371/1992, s. 42), Bel'amî "Hakan" (Bel'amî, 1353/1974, s. 654), Firdevsî ve İbn Miskeveyh ise "Turan Kağanı" ibaresini kullanmıştır (Firdevsî, 2005, s. 527; İbn Miskeveyh, 1373/1994, s. 91). Avfi de *Cevâmiu'l-Hikâyât* adlı eserinde hataya düşerek Akhun Kralı'nı "Çin Hakanı" olarak zikretmiştir (Avfi, 1374/ 1995, s. 136). Görüleceği üzere kadim kaynaklar, Akhun Kralı için net bir isim yerine bir unvan kullanmayı tercih etmişlerdir. Biz de bu çalışmamızda henüz kimliği tam olarak belli olmayan Akhun Kralı'nı nitelendirmek için "Türk Kağanı" unvanını kullanmayı uygun gördük

Behram Gur, Bizans ile yaptığı anlaşmadan sonra doğu sınırlarını güvence altına almak için yönünü Akhunlara çevirmek zorunda kaldı. Bu dönemde iki devlet arasındaki muharebenin sebebini net olarak ortaya koymak güçtür. Bu konuda Fars tarihçisi Dîneverî'yi esas aldığımızda, Akhunların Sasanilerin kontrolündeki Horasan bölgesine saldırması sonucunda bu muharebenin patlak verdiğini kaydeder (Dîneverî, 1371/1992, s. 42). Dîneverî'nin bu muharebe için ileri sürdüğü görüşü irdelenmek gereklidir. Zira tarihsel yönden Horasan'ın coğrafi sınırlarını net şekilde tespit etmek oldukça güçtür. Bu konuda kadim kaynaklar, tutarlı bilgiler aktarmamaktadır (Toğay, 2023a, s. 56) Örneğin İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik* adlı eserinde Horasan'ın coğrafi sınırlarını şöyle çizmektedir: "Zabolistan, Serahs, Nişabur, Merv, Abivard, Kabul, Nisa, Tirmiz, Bamyân, Soğd, Covcan, Harezmi, Khuttal, Buhara, Fergana, Kash, Semertkant, Sistan, Arachosia, Gurgan, Badgis, Bam ve Maveraünnehir bölgesi (İbn Hurdâzbih, 1371/1992, s. 38). Modern araştırmacı Guy Le Strange de Lut Çölü'nden Hindistan dağlarına kadar uzanan geniş bir coğrafyayı, Horasan olarak tanıtır (Le Strange, 1905, ss. 407-419). Anlaşılacağı üzere gerek kadim gerekse de modern araştırmacılar, Horasan bölgesinin Sasaniler zamanında oldukça geniş bir alanı kapsadığına işaret eder. Bu açıdan Dîneverî'nin ileri sürdüğü hususa yani Akhunların doğrudan Horasan bölgesine saldırdığı görüşüne ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Mesûdî, Akhunların Rey şehrine kadar geldiğini yazarak muharebenin gerekçesini net şekilde ortaya koymaya çalışsa da bu konu da irdelenmeye muhtaçtır (Mesûdî, 2005, s. 153). Çünkü Akhunların bu dönemde gerçekten de Mesûdî'nin veya onu referans alan araştırmacıların (McGovern, 1939, s. 410;

Potts, 2018, s. 290) aktardığı gibi Rey şehrine kadar ulaşıp ulaşmadıkları konusunu net olarak ortaya koymak güçtür. Ancak ileride belirteceğimiz gibi, muharebenin Rey'den uzak bir yerde gerçekleştiğini esas aldığımızda Akhunlar'ın Rey'e kadar ulaşmadığı kuvvetle muhtemeldir. Buna ek olarak, Rey'in Sasani başkentine çok yakın olduğunu düşündüğümüzde Akhun ordularının bu şehre ulaşmadan önce Sasanilerin birçok şehrini ele geçirmiş olmaları beklenir. Fakat kadim kaynaklar, Akhunlar tarafından ele geçirilen Sasani şehirleri konusunda âdete sessizliğe bürünmüşlerdir. Bu konuda görüş bildiren Taberî, Akhunların büyük bir ordu ile Sasaniler üzerine sefere çıktığını duyan Pars halkının çok tedirgin olduklarını yazar (Taberî, 1398/2019, s. 166). Taberî'nin ifade ettiği cümleden hareketle Akhunların henüz Pars bölgesine ilerlemedikleri anlaşılmaktadır. Ancak, Taberî'nin bu konuda kapalı bir anlatım sunması nedeniyle Akhunların Pars bölgesinin doğusunda ve kuzeyinde yer alan şehirleri ele geçirip geçiremediğini diğer bir ifadeyle onların, Sasani halkını korkutmak için böyle bir sefer haberini Pars bölgesine yaymış olup olamayacakları ihtimalini değerlendirmek güçtür. Akhun ve Sasani savaşları hakkında bazı bilgiler aktaran Fars tarihçi Bel'amî'nin Akhunların Acem topraklarına saldırarak büyük zarar vermelerinden dolayı bu muharebenin vuku bulunduğu bilgisi de kulağa abartılı gelmektedir (Bel'amî, 1353/1974, 654).

Muharebenin gerekçeleri hakkında bilgiler veren Ya'kübî ve Gerdizi, "Türk Kağan'ın, Behram Gur'un, kendisini eğlenceye kaptırdığından haberdar olduğunu duyar duymaz Sasani ülkesine saldırdı" malumatını aktırırlar (Ya'kübî, 1382/2003, s. 200; Gerdizi, 1363/1984, s. 76). Acaba bu muharebenin gerekçesi, Ya'kübî ve Gerdizi'nin öne sürdükleri konuyla mı ilgilidir? Elbette Behram Gur'un eğlence düşkünü olarak tanındığını zikretmeyen kaynak veya modern eser yok gibidir. Ancak bu şahın eğlence düşkünü olduğu kadar mücadeleci bir kişiliğe de sahip olduğunu unutmamak gerekir. Bu hususu, onun nasıl zorluklarla tahta çıktığını veya onun önce Bizans ardından Akhunlar ve daha sonra da diğer devletler ile yapacağı muharebelerden de anlamak mümkündür. Bu açıdan Türk Kağan'ın, Ya'kübî ve Gerdizi'nin ifade ettiği gerekçelerden ötürü Sasani ülkesine saldırmış olduğu bilgisine de ihtiyatla bakmak gereklidir. İlgili konuda görüş bildiren Seâlibî de Türk Kağan'ın Ceyhun'u geçerek Sasani ülkesine doğru ilerlediğini söyler (Seâlibî, 1900, s. 259). Seâlibî açıkça, Türk Kağan'ın Ceyhun Nehri'ni geçip iki devlet arasındaki sınır bölgesini ihlal ettiğini vurgulayarak muharebesinin müsebibini Türk Kağanı'na bağlamaktadır. Anlaşılacağı üzere çoğu Fars - Arap kaynakları ve onları referans alan modern eserler, Sasaniler ve Akhunlar arasındaki muharebenin nedenini, Akhunların Sasani ülkesine göz dikmesine bağlamaktadırlar. Oysa bahsedilen kaynakların hiç üzerinde durmadığı husus, o dönem itibarıyla büyük bir öneme sahip olan İpek Yolu hâkimiyeti yüzünden de iki devletin karşı karşıya kaldığı gerçeğidir. Akhunların bu zamanda; Toharistan, Bedahşan, Gandhara Belh ve en önemlisi de Soğd gibi ticari ve stratejik bölgeyi elinde tuttuğunu düşündüğümüzde (Enoki, 1959, s. 6;

Potts, 2018, s. 290) Sasanilerin bu durumu kolaylıkla kabullenmeleri mümkün değildi. O zaman, sonuç olarak Sasanilerin Akhunların ticari şehirlerine göz diktikleri gerçeğini göz ardı etmemek gereklidir.

3. Savaşın Ne Zaman ve Nerede Olduğu Problematigi

Behram Gur ve Türk Kağanı arasında meydana gelen muharebenin hangi yılda olduğu hakkında da tutarlı bilgiler bulunmamaktadır. Örneğin, Kaveh Faarokh, bu muharebenin 421 yılında olduğunu yazar (Farrokh, 2007, s. 211). Perviz Recebi, Taberî'yi referans alarak 424 yılını işaret ederken (Perviz, 1382/2003, s. 214) bu konuda görüş bildiren Klaus Schippmann ise muharebenin 427 yılında meydana geldiğini kaydeder (Schippmann, 1386/2007, s. 47). Enver Konukçu da 427 yılı konusunda Schippmann ile mutabıktır (Konukçu, 1973, s. 75).

Görüleceği üzere, araştırmacılar arasında bu muharebenin ne zaman vuku bulduğu konusunda görüş birliği yoktur. Muharebenin tam olarak ne zaman olduğu konusunu doğru şekilde tespit edebilmek için Behram Gur'un Bizans ile imzaladığı sulh yılına bakmakta yarar vardır. Çünkü daha önce ifade ettiğimiz gibi Akhun saldırıları, tam olarak Behram Gur'un Bizans ile mücadele ettiği yıllarda başladı. Birçok modern araştırmacı, Behram Gur ve Bizans İmparatoru II. Theodosius arasında 422 yılında bir dostluk anlaşması imzaladığı konusunda uzlaşmaktadır (Christensen, 1385/2006, s. 203; Dignas ve Winter, 2007, s. 137; Daryae, 2009, s. 23; Meşkûr, 1365/1986, s. 545; Mikani, 1393/2014, s. 163). O zaman bu tarihi esas aldığımızda, ilgili muharebenin 422 veya 423 yıllarında olduğu muhtemeldir.

Muharebenin nerede olduğu kadar hangi bölgede gerçekleştiği sorusu da bir o kadar önem arz etmektedir. Kadim kaynaklar, bu muharebenin nerede olduğu konusunda hemfikir değildir. *Mücmel üt-Tevârih ve'l-Kısas* adlı kaynakta Behram'ın Horasan bölgesine geldikten sonra Akhunlar ile muharebeye giriştiğini yazar (Mücmel üt-Tevârih ve'l-Kısas, 1318/1939, s. 100). Seâlibi bu muharebenin Merv bölgesinde olduğunu kaydeder (Seâlibi, 1900, s. 260). Avfi de Behram Gur'un Gürgan'dan hareketle Merv'e ulaştığını ifade ederek muharebenin burada vuku bulduğu kanaatindedir (Avfi, 1374/ 1995, s. 137). Dîneverî ise daha açık konuşarak iki ordunun Merv yakınlarında yer alan "Kuşmihan" bölgesinde karşı karşıya geldiğini yazar (Dîneverî, 1371/1992, s. 42). Firdevsî de *Şehname* eserinde Behram Gur'un Erdebil, Amul, Gürgan ve Nesa'dan hareketle Merv'e ulaştıktan sonra Kuşmihan bölgesinde Türk Kağanı ile muharebeye giriştiğini yazar (Firdevsî, 2005, s. 530). Bu konu hakkında modern araştırmacılar da görüş bildirmiştir. Örneğin de Guignes, Behram'ın askerleri ile Derbent'e oradan Hazar denizini takip edip Harezmi'ye ulaştıktan sonra Akhunlara saldırdığını yazarak muharebenin Harezmi bölgesinde olduğuna işaret eder (Guignes, 1923, s. 201). Ancak Enver Konukçu, Josef Markward, Theodor Nöldeke, Şapur Şehbazi ve O. Klîma gibi araştırmacılar da bu

muharebenin Kuşmihan bölgesinde olduğu görüşündedirler (Konukçu, 1973, s.75; Markward, 1371/1992, s. 111; Nöldeke, 1358/1999, s. 19; 1389/2010, s. 446; Klíma, 2016, ss. 514-522; Kurbanov, 2010, s. 145). Bu tartışmaya dâhil olan Cevad Meşkûr ve İneyatullah Reza da bundan farklı olarak muharebenin Amuderya Nehri civarında olduğunu ileri sürerler (Meşkûr, 1365/1986, s. 545; İneyatullah, 1389/2010, s. 74). Aktarılan bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Dîneverî, Firdevsî ve bu iki müellifi referans alan günümüzdeki birçok araştırmacı da bu muharebenin Kuşmihan bölgesinde vuku bulduğu konusunda mutâbıktırlar. Ancak günümüz araştırmacılarının Dîneverî ve Firdevsî'nin konuyla ilgili belirttiği bilginin doğruluğu üzerinde herhangi bir değerlendirme yapmadıkları anlaşılmaktadır. Fars tarihçisi Dîneverî'nin astronomi, botanik, dil bilimi ve tarih alanında da yetkin bir kişi olarak tanındığını dikkate aldığımızda, onun Sasani tarihiyle ilgili aktardığı bilgilerin Firdevsi'ye göre daha muteber olduğunu belirtmek gereklidir (Toğay, 2023b, s. 337). Bu açıdan Dîneverî'nin iki devlet arasındaki muharebenin Kuşmihan'da vuku bulduğunu belirtmesi önemlidir. Çünkü onun Sasani tarihi hakkında aktardığı bilgilerin Sasaniler döneminde yazılan Pehlevce kaynaklarına dayanması dikkate değerdir (Toğay, 2023b, s. 337). Elbette Fars şairi Firdevsi'nin *Şehname* adlı kaynağı da başta antik İran tarihi başta olmak üzere edebiyatı ve mitolojisi hakkında kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Fakat Firdevsî'nin tarihi olayları abartılı şekilde kaydetmesi, kaynağının bazen tarihi nesnellikten bazen de tarihi gerçekliklerden yoksun olduğunu göstermektedir. Kısaca Firdevsi de kuvvetle muhtemel kendisinden önce yaşamış olan Dîneverî'yi referans alarak bu muharebenin Kuşmihan'da olduğunu belirtmiştir.

Sonuç olarak Behram Gur'un muharebe zamanında takip ettiği yol güzergâhlarını da dikkate aldığımızda, ilgili muharebenin Kuşmihan'da gerçekleştiği muhtemeldir. Bu arada Meşhur coğrafyacı İbn Hurdâzbih, eserinde Kuşmihan'ın Merv'e 5 fersah uzaklıkta olduğunu yazmaktadır (İbn Hurdâzbih, 1371/1992, s. 38).

4. Sasani ve Akhun Ordusunun Büyüklüğü ve Küçüklüğü Konusundaki Sayısal Çelişkiler

Konumuzla ilgili sorgulanması gereken bir diğer husus, iki ordunun sahip oldukları asker miktarı ile ilgilidir. Bu konuda Bel'amî ve Taberî'nin aktardığı bilgilere baktığımızda Türk Kağanı, bu savaş sırasında 250 bin askeri kuvvete sahipti (Bel'amî, 1353/1974, 653; Taberî, 1398/2019, s. 166). İbn Miskeveyh, İbn Esir, İbnü'l-Belhî ve Mîrhând gibi Arap ve Fars tarihçileri de Bel'amî ve Taberî'yi referans alarak aynı bilgiyi kaydetmişlerdir (Miskeveyh, 1373/1994, s. 91; İbn Esir, 1985, s. 248; İbnü'l-Belhî, 1385/ 2006, s. 78; Mîrhând, 1338/1959, s. 763). Yazarı bilinmeyen *Mücmel üt-Tevârih ve'l-Kısas* adlı eser, Akhunların asker miktarını net vermemele birlikte, birkaç bin rakamını telaffuz etmiştir (*Mücmel üt-Tevârih ve'l-Kısas*, 1318/1939, s. 100). Akhunların asker sayısını

abartılı olarak aktarmayan tek tarihçi, Seâlibî'dir. Onun aktardığına göre Türk Kağan'ın emrinde 1000 asker bulunmaktaydı (Seâlibî, 1900, s. 259).

Behram Gur'un sahip olduğu asker miktarına geldiğimizde ise Taberî ve Bel'amî sadece 300 asker sayısını dile getirmekle yetinmişlerdir (Bel'amî, 1353/1974, 655; Taberî, 1398/2019, s. 166). İbn Esir ve Mîrhând da Taberî ve Bel'amî ile hemfikirdir (İbn Esir, 1985, s. 248; Mîrhând, 1338/1959, s. 792). Konumuzla ilgili bilgiler veren Cûzcânî, Behram Gur'un 400 savaşçı ile Akhunlar üzerine yürüdüğünü yazar (Cûzcânî, 1363/1984, s. 1249). Avfî de *Cevâmiu'l-Hikâyât* isimli eserinde, Behram Gur'un asker sayısını kesin olarak vermez ancak kendisi, Behram'ın yanına aldığı az sayıda savaşçısı ile Akhunlar üzerine sefere çıktığını ifade eder (Avfî, 1374/ 1995, s. 136). İbnü'l-Belhî de Behram Gur'un ispehbed⁶ ve bozorgan⁷ üyelerinden oluşan 300 seçkin kişinin yanı sıra 1000 askerini de yanına alarak Türk Kağanı üzerine sefere çıktığını belirtir (İbnü'l-Belhî, 1385/2006, s. 78). Dîneverî de Bel'amî, Cûzcânî ve İbnü'l-Belhî'nin aktardığı rakamın üzerine çıkararak Behram Gur'un 7 bin askeri kuvvete sahip olduğunu yazar (Dîneverî, 1371/1992, s. 42). Bu konuda *Mücmel üt-Tevârih ve'l-Kısas* adlı eserde yedi bin miktarını telaffuz eder (Mücmel üt-Tevârih ve'l-Kısas, 1318/1939, s. 100). İlgili konuyu modern araştırmacılar da ele almışlardır. Örneğin bazı araştırmacılar, Akhunların asker sayısını 250 bin olarak açıklamalarına karşın (Potts, 2018, s. 290; Meşkûr, 1365/1986, 543; Markward, 1371/1992, s. 111; Syvânne, 2010, s. 87) Sasanilerin askeri kuvvetini yedi bin olarak belirtmişlerdir (Malcolm, 1829, s. 93; Farrokh, 2007, s. 212). Bazı araştırmacılar da örneğin Guignes, Behram'ın çok az askeriyle sefere çıktığını belirterek bu konuda net sayı vermekten kaçınmıştır (Guignes, 1923, s. 201). Anlaşılabacağı üzere çoğu Arap ve Fars kaynakları ve onları referans alan modern eserler, Akhunların asker miktarını mübağalı şekilde aktarıırken Behram Gur'un asker sayısını ise oldukça az göstermeye çalışmışlardır. Akhun ordularının sayısını sağlıklı şekilde açıklamak için öncelikle Akhun ordularının tam olarak kaç bin askerden oluştuğunu bilmek gereklidir. Maalesef kaynaklar, genel olarak Akhun ordusunun sahip olduğu asker miktarı hakkında bilgi vermemektedir. Ancak miladi 5. yüzyılda yani Kuşmihan Muharebesi'ne çok da uzak olmayan Aksungur döneminde, Akhunların baş şehri olan Belh'de 5 veya 6 bin asker, bir diğer stratejik şehir olan Toharistan'da da bu sayıya yakın asker olduğu bilgisi mevcuttur (Litvinsky, 1996, s. 141; Enoki, 1959, s. 29). İfade edilen bu farklı verilerden hareketle, Arap ve Fars kaynaklarının Akhunlar ile belirtmiş olduğu devasa asker sayısı miktarına ihtiyatla yaklaşmak icap eder. Lâkin Behram Gur'un bu muharebe sırasında Arap ve Fars kaynaklarının belirttiği asker

⁶ Pehlevice "spadapati" ve Parça "spdpty" şeklinde telaffuz edilen ispehbed unvanı, Sasanî ordu teşkilatı içerisinde görev yapan yüksek rütbeli komutanlar için kullanılırdı (Bosworth, 2012; Tafazzoli, 2000, s. 7, Gyselen, 2004).

⁷ Sasaniler zamanında nüfuz sahibi soylu yöneticilere verilen unvandı.

miktariyle Akhunlar için ifade edilen ordu miktarına karşı zafer kazanabilmesi mümkün değildi. Buna bir de bu muharebenin Sasanilerin başkentinden çok uzakta yani Akhunların egemen olduğu coğrafyada gerçekleştiğini düşündüğümüzde, bahsedilen kaynakların Behram Gur'u Türk Kağanı karşısında efsaneleştirmeye çalıştıkları sonucu çıkmaktadır.

5. Behram Gur'un Akhunlar Üzerine Seferi

Arap ve Fars kaynaklarında, Türk Kağanı'nın Sasani Şahı Behram Gur'un kendisini eğlenceye kaptırıp ülkeyi iyi yönetmemesinden ötürü Sasani ülkesine saldırılar düzenlendiği belirtilmişti. Buna ek olarak, diğer sebeplere de vurgu yapılmıştı. Bu bağlamda Türk Kağanı, Behram Gur'un saltanatının ilk yıllarından itibaren, Sasani ülkesine akınlar düzenlemeye başladı. Ancak bu saldırıların Sasanilerin merkezine kadar ulaştığı bilgisi, pek makul gözükmemektedir. Kuvvetle muhtemel Akhunlar, Sasanilerin doğu sınırlarına yakın şehirlere saldırılar düzenleyerek onları güç durumda bıraktılar. Akhun tehlikesini bertaraf etmek isteyen Behram Gur, hemen sefer hazırlıklarına başladı. Bazı kadim kaynaklar, Behram Gur'un Akhunlar üzerine çıktığı seferi oldukça ilginç şekilde anlatmaktadırlar. Örneğin İbn Miskeveyh'in aktardığına göre Behram'ın başta Akhun saldırılarını ciddiye almadığını yazmakla birlikte nüfuzlu bazı mübedân⁸ üyeleri, onu bu konuda ciddi şekilde uyararak bir an önce eğlence dünyasını terk edip Akhunlar üzerine sefere çıkmasını aksi takdirde İran ülkesinin düşmanlar tarafından ele geçirileceğini söylerler (İbn Miskeveyh, 1373/1994, s. 91). Behram da mübedân üyelerinin kendisine yaptığı bu ikazlara rağmen onlara hitaben, "Tanrımızın büyük olduğu ve ona inanan bizleri, helak etmeyeceğini" belirterek eğlence hayatına devam eder (İbn Miskeveyh, 1373/1994, s. 91). Behram'dan umudunu kesen Humay adındaki mübed'in Türk saldırılarını önlemek için Türk Kağanı'na bir mektup yazarak İran'ın onun hizmetinde olacağını ifade etmekle birlikte ona değerli hediyeler gönderir (Firdevsî, 2005, s. 527; Gerdîzi, 1363/1984, s. 77). Avfi, yaşanan bu hadiselerden sonra Behram'ın Türk Kağanı'nın korkusundan Bizans ülkesine kaçtığını iddia eder (Avfi, 1374/ 1995, s. 136). Guignes de kaleme aldığı eserinde bazı kişilerin Türk Kağanı'na Behram'ın Armenia'ya kaçtığı haberini verdiklerini belirtir (Guignes, 1923, s. 200). Ancak Behram ne Avfi'nin iddia ettiği gibi Bizans'a ne de Guignes'in eserinde zikrettiği yere gitmiştir. Behram sadece, Akhun saldırılarına karşı belli bir plan çerçevesinde hareket etmeye çalıştı. Bu Sasani şahının tahtı kardeşi Narseh'e emanet edip Azerbaycan'da bulunan bir ateşgedeyi ziyaret etme bahanesiyle oraya gitmesi veya orada kendisini tekrar eğlenceye kaptırmış olarak göstermesi, planının bir parçasıydı (Dineverî, 1371/1992, s. 42; İbnü'l-Belhî, 1385/2006, s. 79). Behram'ın ikinci önemli planı da casuslarını gizlice Akhun topraklarına göndererek bilgi toplamasıydı (Seâlibî, 1900, s. 260; Avfi, 1374/

⁸ Sasani Devleti dinî tabakası içerisinde yer alan din adamlarına "Mübed", onların reisine ise, "Mübed-i Mübedân" denilmekteydi.

1995, s. 136). Bu zamanda Akhunların hüküm sürdüğü bölgelerde Eski İran dilini konuşan halkların olduğunu düşündüğümüzde Behram'ın bundan istifade ederek Akhunlara karşı mühim bir hamle yaptığı anlaşılmaktadır (Farrokh, 2007, s. 212). Behram'ın üçüncü planı ise Akhun askerlerine yakalanmadan sadece geceleri yol almasıydı (Farrokh, 2007, s. 212). İşte Behram, tâtbik ettiği bu üç planı sayesinde muharebenin seyrini değiştirecektir. Bu bağlamda Behram, Türk Kağanı'na asıl darbeyi ise kendi ülkesinden kaçtığı haberlerine düşmanını inandırdığında ve ardından Türk Kağanı'nın Sasani yöneticilerinin Akhun saldırılarını önlemek için kendisine göndereceği elçileri beklemeye başladığı zamanda vuracaktı. Bu arada Behram, Gürgan'dan Nesa'ya ve oradan da Merv'e ulaşmış durumdaydı (Avfi, 1374/ 1995, s. 136). Bazı araştırmacılar da Sasani ordusunun günümüz Gilan ve Mazendaran eyaletlerini geçerek güney Hazar kıyısı boyunca doğuya doğru ilerleyerek Merv'e doğru ulaştığını yazar (Farrokh, 2007, s. 212). Tarihte Kuşmihan Muharebesi olarak anılan bu muharebe sonucunda Sasaniler, Akhun ordusu tarafından yenilgiye uğratılır (Guignes, 1923, s. 201; Frye, 1983, s. 320). Türk Kağanı, Behram Gur tarafından öldürülür ve eşi de esir düşer (Schippmann, 1386/2007, s. 28). Bununla birlikte Behram Gur, birçok değerli ganimet elde eder. Bunlardan birisi, binlerce inciyle süslenmiş olan Türk Kağanı'nın tacıdır (McGovern, 1939, s. 410). Kendisi elde ettiği ganimetleri, *Kârnâme-i Erdeşîr-i Bâbekân* adlı Pehlevce eserde de geçen Azerbaycan'daki Azer Guştasb ateşgedesine⁹ gönderir (Bel'amî, 1353/1974, 654). Sasani şahının bu muharebeden sonra Talkan bölgesini, Akhun ve Sasani sınırı olarak belirlediği ve sınırın sembolü için de bir minare veya sütun tarzında bir yapı inşa ettiği bilgisi mevcuttur (Markward, 1371/1992, s. 112). Ancak bazı modern eserler, bundan farklı olarak, iki devlet arasındaki sınırın Ceyhun Nehri olduğu yönünde bilgi verirler (De Guignes, 1923, s. 201). Behram, ele geçirdiği Akhun topraklarına Merzban¹⁰ atadıktan sonra Sasani başkentine döner¹¹. Behram Gur'un bu başarısı

⁹ İbn Hurdazbih, kaleme aldığı eserinde Sasanilerin yukarıda adı geçen ateşgedeye büyük önem verdiklerini yazar. Sasani şahları, tahta çıktıkları zaman bu ateşgedeyi ziyaret etmekle birlikte buraya birçok değerli eşyalar gönderirlerdi. Bu ateşgede dışında, "Azar Farnbagh" ve "Azar Berzin" ateşgedeleri de Sasani şahları nezdinde büyük öneme sahipti. Azar Farnbagh Ateşgedesi, "Ruhanilerin Ateşgedesi" olarak bilinirken Azar Berzin ise "Çiftçilerin Ateşgedesi" şeklinde anılmaktaydı. Bu ateşgdeler, Sasanilerin temel kaynakları arasında yer alan *Kârnâme-i Erdeşîr-i Bâbekân* adlı Pehlevce eserde de geçmektedir (*Kârnâme-i Erdeşîr-i Bâbekân [Erdeşîr-i Bâbekân Destanı]*, 2021, s. 32; Boyce, 2011, s. 472-473; Boyce, 1975, s. 454-465; İbn Hurdazbih, 1370/1991, s. 95-97).

¹⁰ Sasaniler zamanında sınır bölgelerdeki güvenliği sağlayan yüksek rütbeli yöneticilere verilen unvandı.

¹¹ Rivayete göre Behram Gur, tahtı kardeşi Narseh'e bırakıp tebdil-i kıyafet şeklinde Hindistan kralı Şengal'ın yanına gider. Burada büyük işlerde bulunur. Şengal'ın Sinuz adındaki kızı, Behram'a aşık olur. İkisi, İran'a kaçar. Şengel, onların peşinden gider ve sonunda onları yakalar. Şengal o an, kızını kaçırmanın Sasani Şahı Behram olduğunu

sayesinde Sasanilerin doğu sınırları güvence altına alındı. Devletin hakimiyet alanı genişledi. Akhun saldırıları yüzünden sarsılan devlet otoritesi, tekrar güçlü şekilde tesis edildi. Keza bu muharebe sonucunda, Sasani ülkesine saldırmaya çalışan diğer devletlere karşı da bir gözdağı verilmiş oldu. Bu arada Akhunlar, her ne kadar Sasaniler karşısında hezimete uğramış olsalar da bu, onların sonu anlamına gelmemekteydi. Zira Akhunlar, Behram Gur karşısında uğradıkları bu hezimetini bertaraf edebilmek için haleflerine rahat nefes aldirmayacaklardır. Sasanilerin bu muharebe sonucunda başarı kazanmasının üç önemli nedeni bulunmaktaydı. Bu nedenlerden ilki, Sasanilerin muharebe boyunca Akhunları yanlış yönlendirmek adına uyguladığı muharebe stratejileri ile ilgiliydi. Bir başka kritik sebep ise her muharebenin kaderini etkileyecek olan istihbarat ağıyla alakalıydı. Son olarak Sasanilerin, rakibi Akhunlara karşı yaptığı ani saldırılar da muhareberenin sonucuna ciddi şekilde etki etmiştir.

Behram Gur, Akhunlara karşı kazandığı zaferini ölümsüzleştirmek için İran'ın kuzeybatı Dargez bölgesine 2 km uzaklıkta, Bandian Ateşgedesi¹² adında bir yapının yanı sıra bu ateşgedenin koridor bölümünde Akhunlar ile yaptığı muharebeyi tasvir eden bir kabartma resim yaptırdı. İlgili tasvir, günümüzde büyük zarar görmüştür (Gignoux, 1390/2010, ss. 160-166). Bahsedilen bu kabartma resmi¹³ dışında, adı geçen ateşgedenin koridor kısmında bir Akhun prensesini tasvir eden resim de göze çarpmaktadır. Bununla birlikte 5 adet Pehlevice kitabe de mevcuttur. Şu an "Tarihi Bandian Sit" olarak bilinen bu bölge ile alakalı ilk arkeolojik çalışmalar, 1994 yılında İran Kültürel Miras Kurumu bünyesindeki Mehdi Rahbar başkanlığında İranlı arkeologlar tarafından yapıldı (Rahbar, 1389/2010, ss. 90-91). Günümüzde kazılar devam etmektedir.

Sonuç

422 ve 423 yıllarında Sasani Şahı Behram Gur ve Akhunlar arasında vuku bulan Kuşmihan Muharebesi'nin siyasi ve ticari olmak üzere iki nedeni bulunmaktaydı, Siyasi olarak; Sasanilerin Akhunlara karşı kendi sınırlarını güvence altına alıp içte ve dışta etkin bir politika takip etmek istemesi, ticari neden olarak ise büyük zenginlikler sağlayan İpek Yolu'nun hâkimiyeti söz konusuydu. Tarihi İpek Yolu Çin'den başlayıp Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir ticaret ağını ifade etmekteydi. Akhunların, Doğu ve Batı dünyası arasındaki ticari, siyasi ve kültürel ilişkilerinin

---

anlar ve buna çok şaşırır. Kendisi, Behram'dan özür dileyip onunla sulh yapar. Behram, İran'a geldikten sonra avcılık işiyle uğraşır (Mücmel üt-Tevârih ve'l-Kıyas, 1318/1939, s. 100).

¹² Philippe Gignoux'a göre Bandian bir ateşgede değil, muhtemelen miladi 5.yüzyılda yaşamış olan ve Armenia Merzbanı olarak tanınan Veh-Mehr Şapur'un görkemli bir eviydi (Gignoux, 1390/2010, ss. 160-166). Ancak Mehdi Rahbar, kaleme aldığı makalesinde onun ileri sürdüğü bu görüşü eleştirmiştir (Rahbar, 1389/2010, s. 167).

¹³ Behram Gur ve Akhun muharebesi ile ilgili maddi kalıntıyı keşfeden ve bunu ilk defa ilim âlemine duyuran kişi, Mahdi Rahbar'dır.

belirlenmesinde önemli rol oynayan İpek Yolu'nun bazı kritik doğu güzergâhlarını kontrol etmesi, Behram Gur hükümetinin tüm dikkatini Akhunlar üzerine çekmesine sebep olmuştur. Bu yönden iki devlet arasındaki mücadelelerinin sadece Sasaniler ve Türkler açısından değil aynı zamanda Dünya tarihi açısından da bir yeri olduğunu belirtmek gereklidir.

Akhun ordularının büyüklüğü ile Sasani ordularının küçüklüğü konusundaki bilgiler de tarihi gerçeklikler ile örtüşmemektedir. Zira Akhun ordularının Sasani orduları karşısında fazla bir askeri kuvvete sahip olmadığı, gerçektir.

Sasani şahları içerisinde siyasi serüvenlerinden ziyade daha çok zevk-ü sefa yaşamıyla öne çıkan Behram Gur, çağın güçlü devletlerinden sayılan Akhun tehlikesini tam olarak çözüme kavuşturamamıştır. Elbette onun Akhunlara karşı uyguladığı stratejik adımlar sayesinde mühim bir başarı kazandığı göz ardı edilemez. Behram Gur'un bu başarısının siyasi olduğu kadar ticari avantajları da olmuştur. Siyasi olarak Sasanilerin doğu sınırları güvence altına alınmakla birlikte Akhun ülkesi üzerinde de etkin bir politika takip edilmeye başlanmıştır. Buna ek olarak, Sasani şahının Akhun dışındaki diğer rakiplerine de gözdağı vermesinin yanı sıra içte de kendi otoritesini sağlam şekilde tesis etmesini sağlamıştır. Ticari avantaj ise İpek Yolu'nun doğu güzergâhlarının önemli bir bölümünü kontrol eden Akhunların ticari zenginlikleri, Sasanilerin eline geçmiştir. Bu açıdan muharebenin sonuçları, kısa vadeli de olsa Sasanilere önemli kazançlar sağlamıştır. Tabii muharebe sonrasında Sasanilerin Mâverâünnehir'e ilerleyip Ceyhun bölgesini geçmeye çalışması, onların bu bölgede başarısız olmasına neden olacaktır. Zira bu bölgedeki Türk gücü, Sasanilerin elinde Akhunlara karşı güçten veya zaferden daha etkin ve kalıcıydı.

Akhunların Sasaniler karşısında bozguna uğraması, onların inkırâzı anlamına gelmemekteydi. Kısa zamanda Sasanilerden bu yenilginin intikamını almaya çalışacak olan Akhunların, eskisinden daha güçlü şekilde yeniden dirileceği görülecektir. Bu nedenle Behram Gur'un Akhun sorununu kökten halledememesi, ileride Sasanilere büyük felaketler getirecektir. Behram'ın halefleri olan I. Yazdigirt bilhassa da Firuz'un Akhunlara karşı yapacağı muharebelerde ağır yenilgilere uğraması, Sasani devletini âdeta büyük bir çıkmaza sürükleyecektir.

Kaynakça

- Akbulut, D. A. (2002). Akhunlar (Kionit / Hyon) ve Eftalitler Çağında Maverünnehir ve Horasan'da Türkler. C. Güzel, K. Çiçek and S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* içinde (ss. 831-844). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Avfî, S. M. (1374/1995). *Cevâmiu'l-Hikâyât* (C. Şûar, Haz.). Tahran: İntişârât- î Sohen.
- Bel'amî. (1353/1974). *Tarih-i Bel'amî* (M. T. Bahar ve M.P. Genabadi, Haz.). Tahran: İntişârât-î Zavar.
- Bosworth, E. I. (2012) Ispahbadh. *Encyclopedia Iranica*. 18 Eylül 2022 tarihinde http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_3666 adresinden erişildi.
- Boyce, M. (1975). On the Zoroastrian Temple Cult of Fire. *Journal of the American Oriental Society*, 95(3), 454-465.
- Boyce, M. (1983) Âdur Burzēn-Mihr. *Encyclopedia Iranica*. 22 Ekim 2022 tarihinde <https://iranicaonline.org/articles/adur-burzen-mihr-an-atas-bahram-see-atas-I> adresinden erişildi.
- Christensen, A. (1385/2006). *İran Der Zamanı Sâsânîyân* (R. Yasmi, Çev.). Tahran: İntişârât- î Seda.
- Cüzcânî. (1363/1984). *Tabakat-ı Nasrî* (C. 2) (A. Habibi, Haz.). Tahran: İntişârât- î Dünya-ı Kitap.
- Dâkükî, H. A. (1998). Hire. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 33, ss. 122-124). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Daryae, T. (2009). *Sâsânîan Persia the Rise and fall of an Empire*. New York: I. B. Tauris.
- Daryae, T. (1392/2013). *Nagofteha-yi İmparatoru Sâsânîyân*. Tahran: İntişârât- î Parsa.
- De Guignes, J.M. (1923). *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi* (C. 2). İstanbul.
- Diakonoff, M. M. (1394/2015). *Tarih-i İran Bastan* (R. Erbab, Çev). Tahran: İntişârât- î Bungâh.
- Dignas, B. ve Winter, E. (2007). *Rome and Persia in Late Antiquity Neighbours and Rivals*. Cambridge: University Press.
- Dineverî. (1371/1929). *Ahbâr'üt-Tivâl* (M. Damğani, Çev.). Tahran: İntişârât- î Bünyâd- î Ferheng.
- Enoki, K. (1959). On the Nationality of the Ephthalites. *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko*, 18, 1-58. Tokyo.
- Farrokh, K. (2007). *Shadows in the Desert. Ancient Persia at War*. New York: Osprey.
- Firdevsî, (2005). *Şehname* (C. H. Mutlak ve M. Ü. Salar, Haz.) C. 6. New York.
- Frye, R. N. (1983). *The History of Ancient Iran*. München: C.H. Beck Puplicshing.
- Gerdîzî. (1363/1984). *Zeynû'l-Ahbâr* A. Habibi (Haz). Tahran: İntişârât- î Dunya.
- Ghrisman, R. (1395/2016). *Tarihi İran Ez Ağaz Ta İslam* (M. Muin, Çev.). Tahran: İntişârât-ı Dunya.
- Gignoux, P. (1390/2010). Baz Nigâri Muhveta Bendiyân (A.r Kerimi, Çev.). Tahran: Bünyâd-î Dâiret'ül Maârif-i Bûzûrg-i İslam.

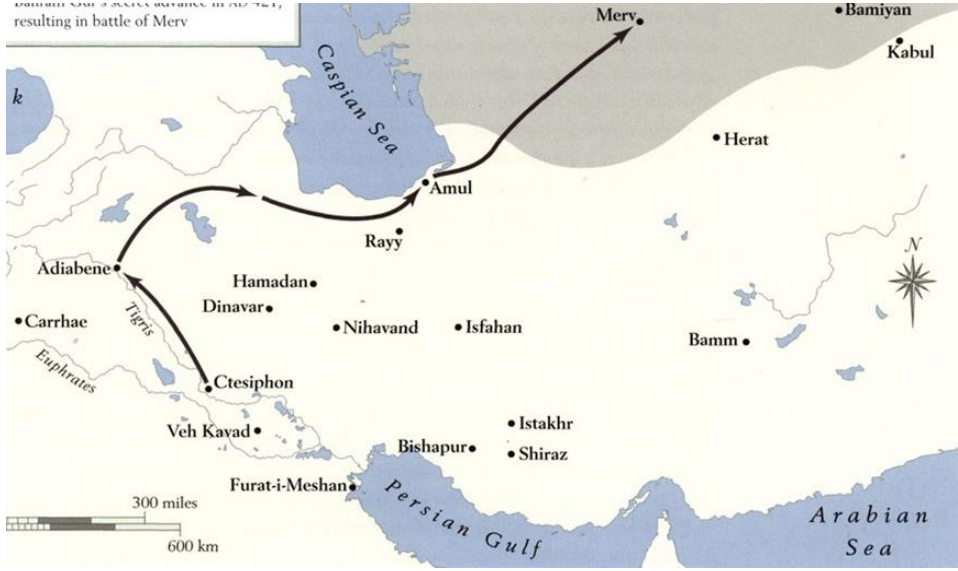
- Gyselen. R. (2004). Spāhbed. *Encyclopedia Iranica*. 13.09.2022 tarihinde <https://www.iranicaonline.org/articles/spahbed> adresinden erişildi.
- İbn Esir. (1985). *El Kamil Fit Tarih Tercümesi* (A. Ağırakça ve A. Özaydın, Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbn Hurdâzbih. (1370/1991). *Mesâlik ve'l-memâlik* (H. Gharechanlou, Haz.). Tahran.
- İbn Miskeveyh. (1373/1994). *Tecaribü'l-Ümem ve Tehâküb'ül fi Ahbar Muluk'ul el Arap ve el Acem Ümem* (Y. Kelanter, Çev.). Meşhed.
- İbnü'l-Belhî. (1385/ 2006). *Farsname* (N. Rayned, Haz.). Tahran: İntişârat-î Esatir.
- İneyatullah, R. (1389/2010). *İran ve Türkan Der Rüzigâr-ı Sâsâniyan*. Tahran: İntişârat-î İlmi ve Ferhengi.
- Kapar, M. A. (2003). Lahmîler. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 27, ss. 54-55). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kârnâme-i Erdeşîr-i Bâbekân [Erdeşîr-i Bâbekân Destanı]*. (A. H. Toğay, Farsça ve Pehlevice Aslından Notlandırarak Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Khodadad, R. (2017). *Reorienting the Sâsâniâns East Iran in Late Antiquity*. Edinburgh: Edinburgh Press.
- Klíma, O. (1988). Bahrâm V Gör. *Encyclopedia Iranica*. 12 Eylül 2022 tarihinde <https://iranicaonline.org/articles/bahram-05> adresinden erişildi.
- Konukçu, E. (1973). *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kurbanov, A. (2010). *The Hephthalites: Archaeological and Historical Analysis* (Basılmamış Doktora Tezi). Freie Universität. Berlin.
- Le Strange, G. (1905). *The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia and Central Asia from the Moslem Conquest to the Time of Timur*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Litvinsky, B. (1996). The Hephthalite Empire (B. A. Litvinsky, Co- Zhang Guang-da, R. Shabani Samghabadi Ed.). *History of Civilizations of Central Asia*. Paris: UNESCO.
- Lukonin, V. (1350/1971). *Temeddün İran Sâsâni* (İ. Reza, Çev.). Tahran: İntişârat-ı Bungâh.
- Malcolm, J. (1829). *The History of Persia* C. 1. London: Murray.
- Marcellinus, A. (1935). *Rerum Gestarum* (J. C. Rolfe, Çev.). London: Cambridge Press.
- Markward, J. (1371/1992). *İranşehr Ber Mebani Coğrafya-yi Moses Khorenatsi* (M. Ahmedi, Çev.). Tahran: İntişârat- î İttılaat.
- McGovern, W. M. (1939). *The Early Empires of Central Asia: A Study of the Scythians and the Huns and the Part They Played in World History*. Carolina: The University of North Carolina Press.
- Mesûdî. (2005). *Murûc Ez-Zeheb* (A. Batur, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Meşkûr, C. (1365/1986). *Tarih-i Siyasi Sâsâniyân*. Tahran: İntişârat- î Dünya.
- Mikani, K. (1393/2014). *Revabat-ı Bizans ve İran*. Tahran: İntişârat- î Bungâh.
- Mîrhând. (1338/1959). *Ravzatu's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Mülük ve'l-Hulefa*. C. 1. Tahran: İntişârat-î Hayyam.

- Moses Khorenatsi. (1370/1992). *Tarihi Ermeniyan* (E. Bağdasaryan, Çev.). Tahran: İntişârât- î Parsa.
- Mücmelü't-Tevârih ve'l-kıyas (1318/1939) (M. Ş. Bahar, Haz.). Tahran.
- Nöldeke, T. (1378/1999). *Târîh-i İrânîyân ve Arabhâ der Zaman-ı Sasaniyan* (A. Zeryâb, Çev.). Tahran: Encümen-i Âsâr-ı Milli.
- Perviz. R. (1382/2003). *Hezarhâyi Gomşede: Sasaniyan*. Tahran: İntişârât- î Tus.
- Potts, D. (2018). Sasanian Iran and Its Northeastern Frontier: Offense, Defense and Diplomatic Entente. N. Di Cosmo (Ed.), *Empires and Exchanges in Eurasian Late Antiquity Rome, China, Iran, and the Steppe, Ca. 250-750* içinde (ss. 287-301). Cambridge: Cambridge University Press. Publishing.
- Rahbar, M. (1389/2010). Kaveşha-yi Bastan Şinasi Bandian Dargez. *Gozareşha-yi Bastan Şinasi*, (4-5), 90-91
- Rawlinson, G. (1976). *The Seventh Great Oriental Monarchy: or the Geography, History, and Antiquities of the Sassanian or New Persian Empire*. London.
- Saleh, K. ve Safarzaie, A. (2010). Revabat-ı Heyatale ve Sasaniyan. *Quarterly Bulletin of Greater Khorasan*, 5, 91-112.
- Schippmann, K. (1386/2007). *Mebani Tarih-i Sâsânîyan* (K. Cihandari, Çev.). Tahran: İntişârât- î Farzan.
- Seâlibî, E. M. (1900). *Ğureru Ahbâri Mülûki'l-Furs ve Siyerihim* (H. Zotenberg, Haz.). Paris.
- Syvänne, I. (2010). The Reign of Bahrâm V Gör: The Revitalization of the Empire through Mounted Archery. *Historia ı Świat*, 4. ss.71-102.
- Şehbazi, Ş. (1389/2010). *Tarihi Sasaniyan*. Tahran: İntişârât-î Danuşgâhi.
- Taberî, M. B. C. (1398/2019). *Tarih-i Taberî* Cilt II (E. Pâyende, Çev.). 11. bs., Tahran: İntişârât- î Esatir.
- Tafazzoli, A. (2000). *Sâsânîan Society*. New York: Bibliotheca Persica Press.
- Tezcan, T. (2002). Kuşanların Menşei. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca. (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* içinde (ss. 789-814). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Tezcan, T. (2006). Kionit/Kidarit, Hüna / Akhun ve Eftalitler. *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları*, 12, 2-53.
- Theophanes Confessor. (1997). *The Chronicle, Byzantine And Near Eastren History, Ad 284-813* (C. Mango ve R. Scott, Çev.). Oxford.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Toğay, A. H. (2023a). *Part Tarihine Giriş*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul.
- Toğay, A. H. (2023b). *Sasani Devletinin Tarihi Kaynakları*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Ya'kübi. (1382/2003). *Tarih-i Ya'kübi* Cilt I (M. İ. Ayeti, Çev.). Tahran: İntişârât-ı İlmi Ferhengi.
- Zerrînkûb, A. ve Ruzbeh. A. (2019). *Sâsânîlerin Siyasi Tarihi* (A. H. Toğay, Çev.). İstanbul: Önsöz Yayıncılık.

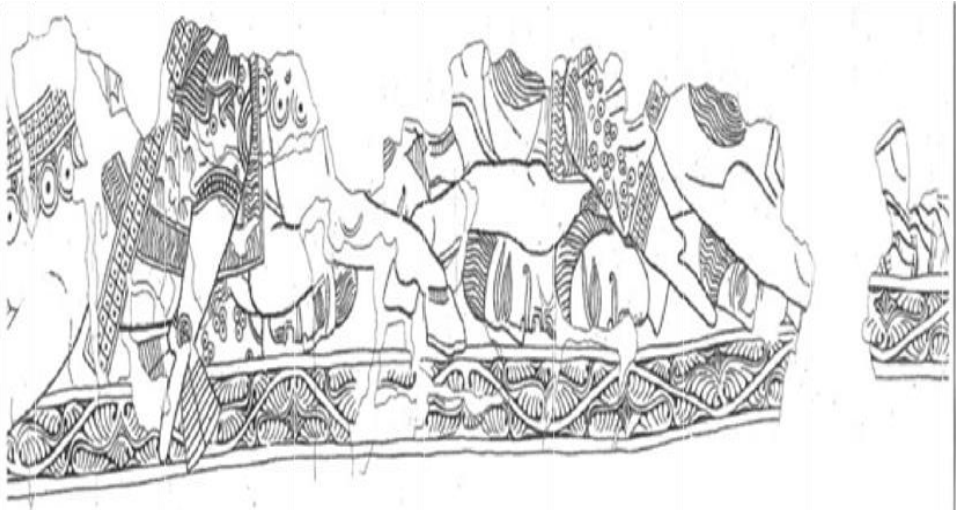

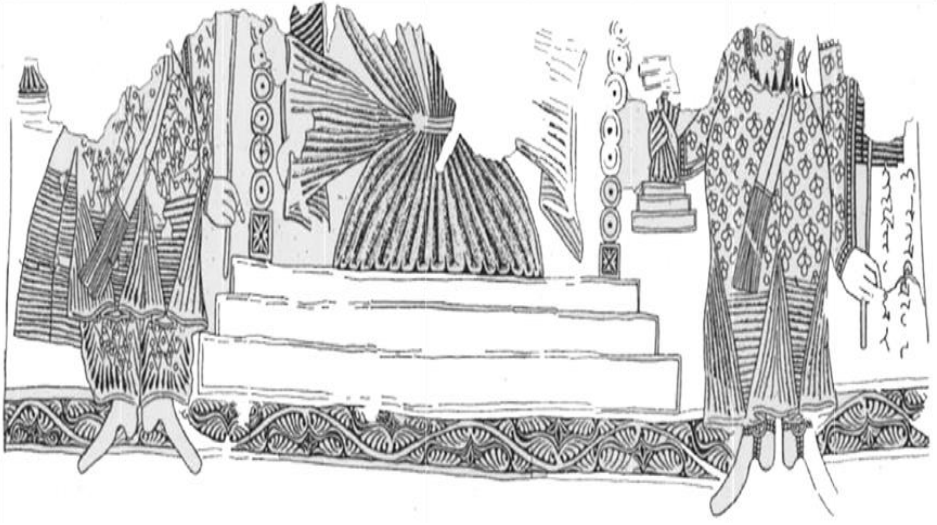
Ekler

Ek 1. Behram Gur'un Akhunlar üzerine sefere çıkarken takip ettiği güzergâhlar (Farrokh, 2007, s. 211).

Ek 2. Behram Gur ve Akhun muharebesini gösteren tasvir (Rahbari, 1389/2010: 173).

Ek 3. Behram Gur'un zaferini yansıtan görsel (Rahbari, 1389/2010: 174).**Ek 4.** Bandian Ateşgedesi'nin Koridor bölümü

Ek 5. Bandian Ateşgedesi'nde bulunan Pehlevi bir kitabe. Bu Pehlevi kitabenin üzerinde "Ben Akhunluyum... oğlu... Akhunlar güvenilirdir..." cümlesi yazılıdır.

